

PARNASSIA

1993:1

PARNASSIA

Medlemsblad för Föreningen Smålands Flora Årgång 6 1993 nr 1

Prenumerationsavgiften för år 1993 är 40 kr

Föreningen Smålands Floras postgiro 66 29 27 - 3

adress: c/o Christoffersson; Göträdsgatan 8; 341 39 Ljungby

Styrelseledamöter i Föreningen Smålands Flora 1992-93

Ordförande	Allan Karlsson; Liljeholmsvägen 6; 575 39 Eksjö tel 0381 - 104 16
Vice ordförande	Curt Mossberg; Kulladalsgatan 47; 352 36 Växjö tel 0470 - 158 71
Sekreterare	John Christoffersson; Villa Vibo, Långemåla; 570 76 Ruda tel 0499 - 300 06
Kassör	Ingvar Christoffersson; Göträdsgatan 8; 341 39 Ljungby tel 0372 - 143 83
Övriga ledamöter	Crister Albinsson; Öhnellsgatan 27; 392 30 Kalmar tel 0480 - 289 69 Birger Danielsson; Blägda; 598 95 Vimmerby tel 0492 - 550 43 Margareta Edqvist; Syrengatan 19; 571 39 Nässjö tel 0380 - 106 29 Thomas Karlsson; Botaniska Museet, Östra Vallgatan 18; 223 61 Lund tel 046 - 13 83 00 Tommy Merkert; Orkestervägen 27; 574 34 Vetlanda tel 0383 - 165 97 Barbro Otterstedt; Högabergsgatan 12; 331 41 Värnamo tel 0370 - 104 36 Göran Wendt; Högstorp svägen 142 B; 352 42 Växjö tel 0470 - 227 33
Redaktör	Jan-Erik Hederås; Tranemansgatan 32; 252 49 Helsingborg tel 042 - 14 03 91

Omslagsbilden visar slätter i en äng med slätterblomma (teckning av John Käll)

Register över sällsynta växter – och vad vi ska göra nu

THOMAS KARLSSON

Ett mycket stort steg mot den färdiga landskapsfloran över Småland är taget: nu har vi en databank över alla ovanliga växter i Småland. De landskapsfloror som kom under första hälften av 1900-talet innehåller faktiskt inte så mycket mer än vad vi kan lägga fram nu, nämligen kartor och lokalförteckningar. Dessutom är vårt material mycket fylligare än äldre sammanställningar. Det kunde vara frestande att utge detta omgående.

Floraförfattarnas ambitioner sträcker sig dock längre än till att räkna upp lokaler och trycka kartor. Bland annat vill vi gärna kommentera och förklara utbredningarna, beskriva biotoperna och ibland berätta lite om arterna, som inte står i andra floror. Vi är säkra på att boken blir både intressantare och mer användbar på det sättet, och vi hoppas att det ska vara värt att vänta ytterligare knappt två år för den sakens skull.

Databasen

Databasen, som nu är i det närmaste klar, innehåller runt 46 000 fynd. Vi har registrerat art, socken, plats, biotop, ruta, koordinat på 100 m när, fyndår, finnare, om det finns belägg och om någon har kollat bestämningen. En uppgift ur registret kan se ut så här:

Äkta vallört: Rogberga sn, Riddersberg, ren vid parkeringsplats (7E 0b 20 36) 1989 GW SK BjW (herb GW, !TK)

En del uppgifter har inte kunnat registreras så exakt. Det gäller särskilt fynd från de första inventeringsåren, när vi ännu inte var noga med att hålla lokalerna små och anteckna biotop, och där detaljerna har förlorats i glömskan. De utgör dock en mycket liten del.

Vad har då tagits med i registret? *För det första* har alla uppgifter om växter som är hotade i hela Sverige tagits med. *För det andra* ingår alla växter som är sällsynta i Småland (det vill säga har rapporterats från mindre än 10 % av Smålands rutor). *För det tredje* har vi från varje distrikt tagit med alla uppgifter om växter som finns i mindre än 10 % av distriktets rutor. De största distrikten har därvid delats upp i mindre och enhetligare bitar.

Undantag finns. Vissa arter som är bundna till värdefulla biotoper har tagits med trots att de är funna i mer än 10 % av rutorna, och några förvildade växter har inte tagits med trots att de är funna i mindre än 10 % av rutorna. Ytterligare några ganska sällsynta arter från fina biotoper borde helst ha varit med, men arbetet hade då lätt blivit oöverkomligt stort.

Att upprätta detta register från inventeringslistorna har varit en enormt stor uppgift. Det är på sin plats att tacka så varmt för all hjälp som har kommit från distriktsledare och inventerare. Än en gång kan det konstateras att utan er fina uppslutning hade det varit omöjligt att driva jätteprojektet Smålands flora framåt.

Jag använde ovan formuleringen "i det närmaste klar" och det innebär att kontroller fortfarande pågår. Det är lätt att göra fel vid platsangivelser, så koordinater och platsuppgifter måste granskas noggrant, och vi vill också att det verkligen är de rätta personerna som anges som finnare. Hör av dig till mig om du vill se de uppgifter som du står för! Det är lätt att skriva ut alla uppgifter som kommer från en viss inventerare!

Möjligheter

Fynden ligger i en databas. Det innebär att man kan *sortera* dem efter de olika uppgifter som lagts in. Det är kanske intressantast att sortera dem efter art, men det går lika bra att sortera efter t ex socken, ruta eller finnare. Man kan också göra *urval*, t ex skriva ut alla uppgifter om en viss art eller från en viss socken. *Kommunlistor* går att få eftersom vi har listor på vilka socknar de olika kommunerna omfattar. Man kan *sortera och välja ut på kombinationer*, det går t ex att få fram alla uppgifter om fältgentiana från Nässjö kommun efter 1985, eller alla fina fynd som Lennart Stenberg gjorde i Nybro kommun 1982–1988.

Listor på lokaler för hotade arter är till stor nytta i naturvårdsarbetet. Dels är vissa arter skyddsvärda som sådana, dels kan vissa arter (indikatorarter, signalarter) utvisa förekomsten av skyddsvärda biotoper.

Vårt material utnyttjas redan på detta vis. Skogsvårdsstyrelserna i de fem län som har del i Småland har fått våra uppgifter om intressanta skogsväxter, totalt 14 284 st. De ska användas för att hitta s k nyckelbiotoper och för naturhänsyn i skogsbruket. Förhoppningsvis har vi på detta sätt bidragit till att skyddsvärd natur bevaras. För uppgifterna har föreningen Smålands flora fått 30 000 kr som kommer att användas i framställningen av floran.

Den största delen av vårt material är dock inte skogsväxter utan öppenmarksväxter, arter från betesmarker, våtmarker, gårdar och åkrar (ogräs). Materialet bör därför vara väl så värdefullt i andra naturvårdssammanhang. Vi tar gärna upp diskussioner med myndigheter som vill utnyttja vårt material till sådana ändamål.

Och vad ska vi göra nu?

I min dator här i Lund ligger det nu beskrivna materialet faktiskt inte som en stor databas, utan som 11 olika, en för varje distrikt i Småland. När det behövs sammanställningar över hela landskapet lägger jag samman de elva databaserna och sorterar upp det samlade materialet efter önskan. I några distrikt har man tillgång till dator och behövliga program, och distriktsdatabaserna finns då även där. Huvudregistret hålls då aktuellt genom att distrikten skickar kopior av sina databaser vid behov. Det vore roligt om detta sprider sig och om fler delområden i framtiden ansvarar för sina databaser.

Jag hoppas nämligen att databasen över ovanliga växter ska fortsätta att utvecklas. Vi måste kanske sätta en gräns för vad som kan komma med i floran snart. Men sammanställningen av Smålands flora i bokform får inte leda till att vi slutar bevaka växtvärlden! När vi nu har fått grepp om florans sammansättning i vårt landskap, så får vi inte släppa taget! Nya intressanta fynd måste uppmärksammas. Det blir också intressant att rapportera om återseende av ovanliga arter på redan kända lokaler, och om att en ovanlig art verkar ha försvunnit. Tonvikten förskjuts från *florautforskning* till *floraövervakning*.

Floraövervakning, att kontrollera hotade arter och att hindra att de försvinner, är ett projekt som Föreningen Smålands flora skulle kunna driva. Vid ett sådant arbete skulle föreningen samordna inventerargrupperna i distriktet. Databasen får då en central roll. Den omfattar ju bland annat alla arter som är hotade på riksplanet och därför särskilt aktuella för övervakning! Floraövervakning har drivits med stor framgång några år i flera andra landskap. Mer om detta får vi förhoppningsvis höra på årets årsmöte.

Thomas Karlsson; Botaniska museet, Östra Vallgatan 18; 223 61 Lund;

Nyckelbiotoper och andra värdefulla växtlokaler

INGVAR CHRISTOFFERSSON, UNO BJÖRKMAN, JAN KARLSSON,
KRISTER WAHLSTRÖM

Som Thomas skriver i detta nummer av Parnassia har ett stort material under inventeringsåren samlats i databanken hos Smålands Flora. Att föreningen vid sidan om det rena inventeringsarbetet för att utge en landskapsflora försökt åstadkomma ett material, som skall ha värde för praktisk naturvård, är dock inte något nytt för inventerarna.

Smålands Flora påbörjade redan vid inventeringens start ett sådant arbete. I meddelande nr 42 beskrevs hur rapporteringen skulle ske och vart rapporterna skulle vidarebefodras. Vårt arbete gällde rapportering av **värdefulla områden** avgränsade på inventeringsrutorna och vid bedömningen utgick vi från den biologiska mångfalden, förekomsten av sällsynta arter och hotsituationen vid ändrad markanvändning.

Det faktum att uppgifter om ovanliga växter nu lagrats i en databas och finns tillgängliga för bl a skogsvårdsstyrelsernas nyckelbiotopsinventeringar gör det inte mindre viktigt att fullfölja rapporteringen av värdefulla skogsbiotoper. Varanda praktiskt arbetande biolog vet att det kan vara omöjligt att återfinna en växt enbart genom att en koordinat angetts. Ett *spindelblomster* dyker inte upp varje år på samma ställe i ett litet kärr och det dyker kanske inte upp alls i fortsättningen, om känsliga delar av kärret dikas. I motsats till vad fallet är med spindel-

blomstret, ser den som planerar markanvändningen dessutom ett kärr, som bör sparas, året runt, 10 m då det är djup snö. Fortsätt alltså inventeringen av växt-lokalerna och tro inte, att koordinatbestämningarna ensamma har löst alla problem!

Inventeringarna av växtlokaler har redan gett myndigheterna värdefulla upplysningar. Ängs- och hagmarkerna har inventerats genom ett omfattande arbete vid länsstyrelserna, och länsstyrelsernas inventerare har haft stor nytta av samarbete med Smålands Flora. Skogsvårdare har i vissa fall hållit kontinuerliga kontakter med landskapsinventerarna vid exempelvis avverkningar och i vissa fall har uppgifter kunnat komma med redan i de skogsbruksplaner, som gjorts upp i samband med ÖSI-planeringen, vilken startade 1984. Störst förtjänst till att vi kom med så tidigt har dåvarande biträdande länsjägmästaren i Jönköpings län, Falk Kuylenstierna.

Läs i detta nummer Christina Almqvists artikel om Vägverkets arbete med att skydda vägsträckor, som från kultur-, natur- eller skönhetsaspekt är bevarandevärda. Hjälp sedan till att förverkliga de idéer Kristina själv presenterar på ett så entusiasmerande sätt.

Nyckelbiotoper

Ordet nyckelbiotop är ett nytt ord vid skoglig planering. Det betecknar ett avgränsat område, som innehåller eller kan förväntas innehålla hotade, sårbara, sällsynta eller hänsynskrävande växter och djur.

Många växter och djur är i dag hårt tillbakaträngda på grund av att livsmiljöerna förstörts. Många av dessa arter finns i skogliga biotoper. Vårt tidigare skogsbruk har tagit ringa eller inga hänsyn till att spara, bevara eller underhålla känsliga miljöer.

Endast få och marginella rester av skog med lång kontinuitet återstår i dag. Dessa finns ofta i otillgängliga områden, där rationellt skogsbruk i ett historiskt perspektiv varit svårt att bedriva, exempelvis rasbranter, blockmarker, bäckdrag, strandskogar och myrskogar. Vidare märks brandrefugierna, dvs områden som inte drabbats av bränder.

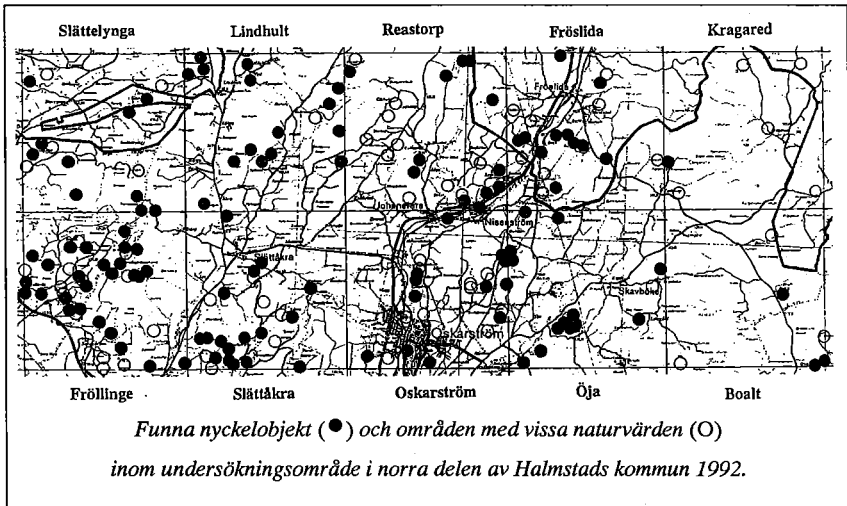
Det finns arter, som under lång tid anpassat sig i skogliga ekosystem, där konkurrens skapat stabilitet och artrikedom. Dessa system är störningskänsliga och kan slås ut vid skogliga ingrepp i form av avverkningar eller brand och kan då inte återskapas.

Andra arter kan vara konkurrenssvaga och anpassade till störda system och rent av beroende av dessa. Exempel har vi i våra få återstående småländska betesskogar. Bondeskogarnas hårt tillbakaträngda arter påträffas i dag oftast i

Vättersos

* ÖSI = den översiktliga skogsinventeringen

igenväxande ängs- och hagmark. Bränder kan tillfälligt skapa stora ytor med störd och blottad mark.

Således är en generalisering av naturvärden inte möjlig. Varje område har sina kvalitéer, och varje art har sina krav på substrat och miljö. Det är oftast inte av ren slump som hotade arter samlas på ett ställe. Ett fynd av en sällsynt art leder även till att andra arter påträffas. Det är därför inte förvånande att viktiga lokaler för hotade kärlväxter eller kryptogamer också passar hotade insekter, land-snäckor och fåglar.

Signalarter

Med hjälp av vissa utvalda signalarter kan höga naturvärden påvisas. Om man känner signalarternas krav på substrat kan det vara lättare att påvisa tidigare markanvändning i historiskt perspektiv samt skoglig kontinuitet.

De signalarter, som används, skall vara lätta att identifiera, ha stor geografisk utbredning och snäva miljökrav utan att därför vara sällsynta. Goda signalarter är exempelvis *desmeknopp*, *vätteros*, *fjädermossa* och *lunglav*.

Nyckelbiotoperna förväntas bli byggstenar i en framtida ekologisk planering för att återskapa och behålla ekologisk jämvikt i skogen. Alla värdefulla och hänsynskrävande lokaler kan inte skyddas utan endast de allra finaste och de som kan tänkas hysa hotade arter. I Kronobergs län pekar skogsvårdsstyrelsens hittills mycket begränsade material på att mellan fem och femton nyckelbiotoper kan avsättas per ekonomiskt kartblad. De lokala skillnaderna i antal kan vara stora, vilket framgår av kartexemplet från Halland.

Det är viktigt att arbetet med att ta fram signalarter och nyckelbiotoper utvecklas. Bland annat måste lokala hänsyn tas till arternas utbredning på grund av klimat och berggrund. I Nässjö och Eksjö arbetar exempelvis sedan tre år Uno

och Leif Björkman samt Per och Jonny Wilhelmsson i ett projekt med detta syfte.

Andra värdefulla lokaler

Det är trots detta värdefullt att alla känsliga växtlokaler kommer till skogsvårdsstyrelsernas och länsstyrelsernas kännedom. Genom att fältpersonalen får veta var värdefulla lokaler finns, kan den i många fall informera markägaren om dem och genom erfarenhet vet vi, att denne i regel vill se till att de bevaras.

Kunskaper om arter är ofta bra, om man vill motivera beslut om skydd av vissa naturtyper. I Kronobergs län har sålunda Anette Andersson, länsstyrelsens miljövårdsenhet, och Ingvar Christoffersson systematiskt samarbetat för att motivera ändringar eller avslag i dikningsansökningar genom att bl a hänvisa till förekomster av sällsynta och karaktäristiska arter. Det har varit betydligt lättare att vinna gehör hos markägarna på detta sätt än genom att schablonmässigt understryka, att "naturvärdena överstiger båtnaden av en dikning". Om igen: markägarna är rädda om naturvärdena men vill veta, vari de består!

Desmeknopp

Sumpskogsinventeringen

En riksomfattande inventering av sumpskogar genomförs också i skogsvårdsstyrelsernas regi. Sumpskogsinventeringen och nyckelbiotopsinventeringen är av olika karaktär. Sumpskogsinventeringen är en naturresursinventering och omfattar alla sumpskogar medan inventeringen av nyckelbiotoper berör de värdefulla biotoperna i alla skogar. Värdefulla sumpskogar blir också nyckelbiotoper och florainventerarna i Småland kan också här hjälpa till med att finna dem.

Förväntningar

Särskilt Jan Karlsson och Krister Wahlström, som båda arbetar med skogsvårdsstyrelsens olika naturvårdsprogram, ser nu med stora förväntningar fram mot användningen av de uppgifter från koordinatsatta lokaler, som köpts från Smålands Flora. De via länsstyrelserna inrapporterade värdefulla lokalerna har redan prövats och befunnits mycket användbara vid urvalet av nyckelbiotoper och andra skyddsvärda områden. Vi hoppas därför att lokalrapporteringen i likhet med de koordinatsatta lokalerna snart blir heltäckande för hela landskapet.

Ingvar Christoffersson; Göträdsgatan 8; 341 39 Ljungby.

Uno Björkman; Ånhult; 571 91 Nässjö.

Jan Karlsson; Skogsvårdsstyrelsen i Kronobergs län; 350 43 Växjö.

Krister Wahlström; Backggatan 16; 341 39 Ljungby.

Gamla växtnamn i Småland

JOHN CHRISTOFFERSSON

I förra numret av Parnassia efterlyste jag gamla småländska växtnamn. Jag har fått svar från följande personer:

Gunvald Bruce, Västervik
Alva Gustafsson, Åryd
Jan-Erik Hederås, Helsingborg
Stig Johnsson, Grimslov
Birger Magnusson, Virserum
Göran Wendt, Växjö

Till desa vill jag säga ett hjärtligt tack för värdefull hjälp! Jag tar för övrigt gärna emot gamla växtnamn även i fortsättningen - ju fler namn vi har att välja på, desto bättre kommer texten om namnen att bli i florán.

Mitt arbete har bestått i att ur Sten-Bertil Vides "Sydsvenska växtnamn" plocka ut de småländska namnen och ordna dem på samma sätt som i inventeringshäftet. Då har jag naturligtvis lagt till alla de nya namn, som skickats till mig. Det blev till slut ett häfte om 55 sidor. Det häftet ska utgöra underlag för ett avsnitt i den kommande smålandsfloran. Också i florans artdel kommer namn från vårt landskap att anges tillsammans med de latinska och svenska.

Först några namn, som är utbredda över en stor del av landskapet. De lite äldre av läsarna känner säkert till en del av dem!

- *röte* = kvickrot (ibland också andra gräs: "*tuvröte*" = åkerkösa!)
- *sägg* = diverse gräs- och starrarter (oftast kortvuxna, t ex stagg)
- *bonk* = olika gräs- och starrarter
- *kaffaskägg*, *kaffe* = lågvuxna starr och gräs, även syror och skräppor ("kaffe" = gubbe)
- *göska*, *kyska*, *tuska* osv = spärgel och andra liknande åkerogräs
- *tok* = flera insjöväxter, t ex natearter
- *flåtagräs*, *flötagräs*, *flöttja* = vattenväxter med flytande blad, t ex mannagräs och igelknoppsarter

Korn kallades också *bjugg*, lin benämndes dessutom *hör* och *to*.

Många minns de gamla bärnamnen:

- *kröson*, *krösa* = lingon
- *slinnon* o likn (i Sunnerbo också *klyngen*) = blåbär
- *blåbukar* = odon

Men att olvon på samma sätt som de båda först nämnda blev *ellon* eller *eljon* är det kanske inte så många som vet.

Bland trädnamnen kan nämnas *äre* och *arre* för gråal.

I det följande delas namnen upp efter tillkomstsättet.

Utseende

- munkaskalle, prästaskalle* = baldersbrå, prästkrage och liknande (blomställningen liknas vid en tonsur)
- gubbskalle* = maskros (blomfästet, från vilket frukterna lossnat jämförs med en flintskallig hjässa)
- svarthuvud, gråhuvud, gråluva* = tuv- och ängsull (av axens färg innan de vita håren vuxit ut)
- kalehatt* = solvända (Tofteryd; "kale" = gubbe)
- kyrkvinnor, kyrkkonor* = baldersbrå, åkerkulla etc (påminde om en kyrkobesökande kvinna med vitt halskläde)
- jungfrukjol* (Östra Ed); *flickornas kjolar* (Målilla) = myskmalva
- bockeblad* = liljekonvalj (västerut; de späda bladen liknas vid getöron)
- oxöron* ("vita" = mosippa, "blå" = backsippa)
- kopattar* = getrams (västra Småland; pga blommornas form och färg)
- baggtasker, harpungar* = smällglim (Tofteryd)
- rävarumpa* = fräken- (och ibland lummer-) arter,
"rävarumpa i sjöa" (Göteryd) = hästsvans!
- knappgräs, blåknapp* = åker- och ängsvädd (särskilt Sunnerbo)
- kobjälla, dombjälla, blåblaller* = liten blåklocka (västerut; "bjälla" = bjällra)
- tallpinnegräs* = åkerspärgel (Vimmerby; bladen liknar tallbart)
- penninggräs* = (oftast) penningört, annars höskallra (Högsby) eller darrgräs (Långaryd)
- fradört, frasört* = älgört (Moheda), rölleka (västerut);
"frad", "fras" = fradga (blomställningens utseende)
- flatlöss* (Väckelsång), *prästalöss* (Vissefjärda) = brunskära (de hullingförsedda frukterna fastnar)
- gastafes* = målkearter (frukterna dammar vid tröskningen)

Mosippa

Färg

- rödrock* = mjölkört (Gränna, Vireda)
- blåman på bar kvist* = tibast (Hallaryd; "blå" är här = lila)
- soldatögon* = ärenpris (Högsby)
- gullskål* = smörblomma (Göteryd)
- sotare, snusgubbe* = vår- och knippfryle (särskilt norra Kalmar län)
- skateviol, skateblomster, skaterosor* = styvmorsviol (har skatans brokighet); andra namn var "natt och dag" och (Högsby) "blå himmel och vita fönster"
- färg* = sjöfräken (mest i norra Kalmar län; syftar - liksom "fräken"! - på växtens spräckliga utseende)

Smak, lukt, känsel

- sötrot, bergsöta, hallsöta* = stensöta
- sötört* = gulmåra (Urshult; pga doften)
- sötblomma* = baldersbrå (doften)
- skogsmyrk* = linnea (Tofteryd)

rävstinka (Urshult), *gastapiss* (Älghult) = stinksyska
vägglusbär = svarta vinbär (Söderåkra; ansågs lukta som vägglöss)
blötistel, *lentistel* = målkearter (i motsats till "vassa" tistlar)
vassruska (Älmeboda), *kvickstück* (Väckelsång), *Fänens ögonhår* (Kårestad) = dånarter
 ("mycket träffande för vad kvinnorna kände och tänkte när de band säden och då fick sina
 armar sönderstuckna av det torra och vassa ogräset" skriver Alva)
klibbärsbuske = vilda rosarter (Virestad; "sågs att de kliar förskräckligt, om de stoppas
 innanför kragen", påstår Stig)

Växtplatsen

dyngepölagräs = pilört (Ormesberga)
fetegräs = vitgröe (Bosebo)
vedkastanässla = rödplister (Älmeboda)
kornblomma (Forsheda), *korntecken* (Virestad) = hästhov (ogräs i kornåkrar)
brånarugga = dån, plister ("bråna" = svedjeåker)
gravgröna = vintergröna (Sunnerbo)
kyrkogårdstörel = vårtörel (Sunnerbo)
bottengräs = daggekåpor (Göteryd; de nedersta bladen brukar stå kvar då ängen slagits)
orrgräs = kovallarter (Hovmantorp; "orr" = stenig skogsmark)
rammamossa = tuvsäv (Långaryd; "ramme" = sank mark, mosskant)
råsblomma = missne ("rås" = kärr, gytta)
ålahugg, *sikblad* = gäddnate (båda namnen från Väckelsång)

Bondeåret

svalblomma = styvmorsviol (Torsås)
veckoax = vårstarr (Högsby; "Året delades förr i 4 trettningar, av vilka sommartrettingen
 började den 6 april - gamla vårfrudagen. Räkningen av veckorna började vid trättene veke
 och gick baklänges, i det att ett småax svartnade för varje vecka")
kornblomma = fryle (Drev), svinrot (Göteryd); blommar vid kornsådden
bjuggfibbla, *bjuggrosor*, *bjuggpippe* = maskros (blommar vid tiden för bjugg- eller
 kornsådden)
midsommarsblomma = slåttergubbe
midsommarskrans = olvon
slåttergubbe = slåtterfibbla (och slåttergubbe! - båda visar att det är tid att slå ängen)

Foderväxter

mjöлке, *mjölkgöras*, *mjölkkälla*, *råmjölk* = mjölkört
mjölske (Bosebo), *kobblomma* (Markaryd), *kosnärja* (Hallaryd, Göteryd) = kovall
kobblomma (Torsås), *kofibbla* (Björkö) = maskros
svinrot, *svinblad*, *svinborre* = missne (de båda första också svinrot)
grisagräs = vitgröe (Åsenhöga)
grisablomma, *svinablomma*, *svinaört* = maskros
grisablada = kirskål (Mortorp)
getanes = vattenklöver (enligt uppfattningen att inga andra djur ville äta växten)
gåsgräs = mannagräs (Tofteryd; fröna äts av gäss)

John Christoffersson; Villa Vibo, Långemåla; 570 76 Ruda

Lindskål (*Holwaya mucida*) i Ljungby kommun

KRISTER WAHLSTRÖM

Under hösten 1992 arbetade jag inom Skogsvårdsstyrelsens projekt "Nyckelbiotoper". Inspirerad av Gillis Aronssons artikel om arten i Svensk Botanisk Tidskrift (85:9-18) kom jag också att leta efter *lindskål*, en svamp som är placerad som klass 2 (sårbar) i listan över hotade växter.

Lindskålen uppträder i två former, ett konidiestadium med förökningskroppar bildade på könlös väg och ett med apothecier, dvs fruktkroppar, som bildar sporer. Det är nästan bara konidiestadiet, som jag hittat.

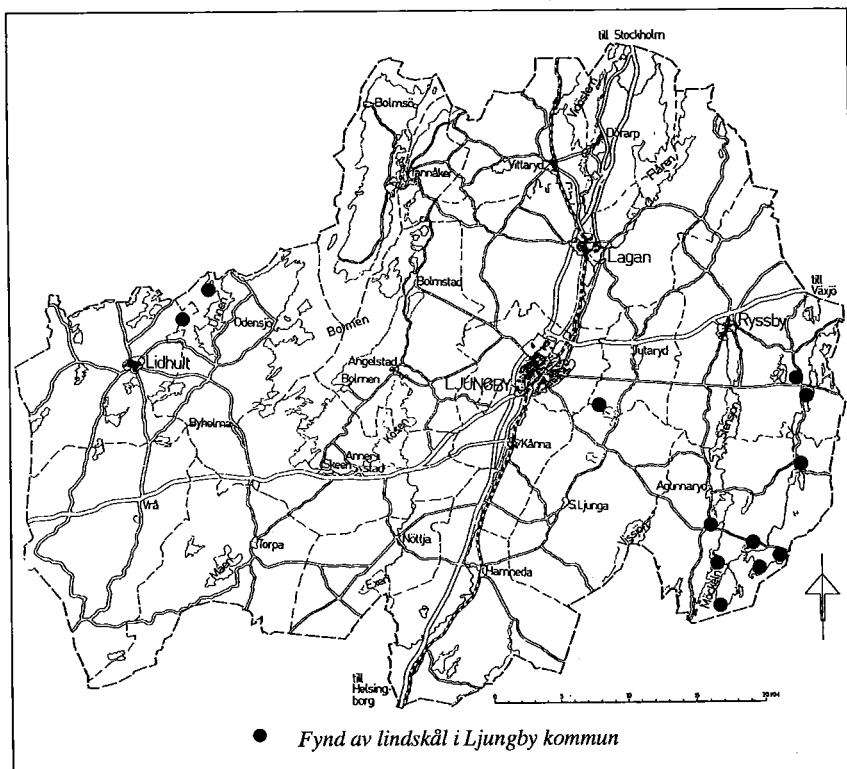
Gillis nämner fyra lokaler i Ljungby kommun, alla i *Agunnaryds socken*. Lokalerna är Ramsås, Tjurkö, Marsholm och Martinslund. På alla dessa fanns lindskålen kvar 1992. *Ramsås* torde vara den rikaste lokalen i kommunen med 6 lindlågor, vissa med riklig förekomst. Vid *Tjurkö*, där lind förekommer tämligen rikligt runt byn, påträffades 3 lågor och den ena av dem är troligen identisk med den Gillis funnit tidigare. På *Marsholm* växer bara ett tiotal lindar. Där fanns lindskålen kvar på Gillis lokal och dessutom hittades den på en låga ett par hundra meter söderut.

Lokalen på *Martinslund* besökte jag flera gånger under höstens lopp. Först den 18 november hittade jag svampen men endast på två ställen. Nu planeras en försiktig gallring i och kring lindbacken, varför det kommer att bli intressant att se, hur svampen reagerar.

Nya lokaler 1992

Under hösten besöktes flera lämpliga lokaler och på 9 av dem hittades lindskål:

- *Vedåsa, Agunnaryd*: Funnen på två lokaler, dels vid Hästabacken, dels vid Västragården. Lokalen vid Västragården var hårt gallrad och svampen växte på gallringsrester.
- *Lönshult, Agunnaryd*: Växte sparsamt på två nedrasade lindstammar i igenväxande odlingslandskap.
- *Karhult, Agunnaryd*: Lindskålen växte på två närbelägna platser, i ett fall på en ledningsfälld lind. Lokalen är ett lövängsområde, som skogen håller på att återta.
- *Prästgården, Agunnaryd*. Detta fina lövskogsområde är en fortsättning på Martinslundsområdet norrut. Det är dåligt undersökt, men svampen hittades sparsamt på en lindlåga. Mycket lind finns i området, som av olika anledningar borde ges ett effektivt skydd.
- *Långhult, Ryssby*: Några få fruktkroppar i det fina lövskogsområdet norr om Norragården. Även här förekommer mycket lind men trots mycket sökande hittades inte fler svampar.
- *Målaskogsberg, Ryssby*: Lindskålen hittades på två platser inom reservatet, båda rikligt på av människan fällda och kvarlämnade stamdelar.
- *Bräkentorp, Tutaryd*: 5 fruktkroppar täckande ca 1 kvadratcentimeter på en nedrasad lindstam, mig veterligen den enda lindstammen i området. Lokalen är en lövskog med mest ek och bok.

- *Virkesnäs, Lidhult*: Växer sparsamt på en nedrasad lind.
- *Bohult, Odensjö*: Här hittades lindsålar i två kvarlämnade lindbitar vid en väggkant. I området finns drygt tioåriga lindar, av vilka flera är unga träd. Lokalen är ett nu igenväxande lövängsområde, som till stora delar är granplanterat.

De första lindsålarerna sågs den 4 oktober i Vedåsa. De sista påträffades den 29 november.

Troligen är inte lindsålarerna så sällsynta som tidigare ansetts. Men för den skull finns den inte överallt, där lind finns. Jag har letat förgäves efter arten på flera fina lindbestånd som Malmaryd och Staverhult i Nöttja samt Sunnerö och Flahult i Tannåkers socken.

Linden växer ofta runt bebyggelse i gammalt odlingslandskap. När delar av lindar ramlar ner plockas de snart bort. Det skall se prydligt ut. Om man sparade en och annan, minst decimetertjock linddel skulle man i hög grad gynna lindsålarerna. Lindarna i sig har en väldig växtkraft och skjuter nya skott, när de gamla träden faller omkull.

Lokalerna, där lindsålarerna växer, behöver inte vara fuktiga. Många av de här presenterade biotoperna har varit frisk mark, några av dem ganska öppna, till

exempel i ledningsgator. Flera av dem är belägna på grönsten, men detta beror troligen bara på att lind och andra ädla lövträd är starkt grönstengynnade i trakten.

Litteratur

Aronsson, G. 1991 Lindsålen i Sverige. Svensk Botanisk Tidskrift 85: 9-18.

Floravårdskommittén för svampar 1991: Kommenterad lista över hotade svampar i Sverige. Windahlia 19:127.

Ryman, S. 1984 Holwaya mucida, lindsålen. Floravård i skogsbruket. Skogsstyrelsen.

Krister Wahlström; Backgatan 16; 341 39 Ljungby.

Brandfält och gamla torp

Läste Ni i förra numret av Parnassia om "Sommaren då skogen brann"? Anette Andersson och jag följer i sommar upp 1992 års undersökning av brandfält i Kronobergs län. 1993 har flera nya tillkommit.

Men brinner det inte i andra län också? Jag tar tacksamt emot uppgifter från andra delar av landskapet för att få ett material med riktig geografisk fördelning i den inledande delen av floran. Även små objekt kan ha intresse.

Torpinventeringen, som utlystes förra året, kom av sig men jag vet att många har material, som är bra. Vi kan väl kommunicera i detta fall också i syfte att få med en inledande artikel i floran.

Ingvar Christoffersson; Götradsgatan 8; 34139 Ljungby.

Nästa nummer av Parnassia

Parnassia 1993:2 beräknas utkomma i november. Det vore trevligt om fler skickade någon artikel - kort eller lång spelar ingen roll! Välkommen med bidrag senast den 15 oktober till någon av oss!

Ingvar Christoffersson; Götradsgatan 8; 341 39 Ljungby; tel 0372 - 143 83

Thomas Karlsson; Botaniska Museet, Östra Vallgatan 18; 223 61 Lund; tel 046 - 13 83 00

Jan-Erik Hederås; Tranemansgatan 32; 252 49 Helsingborg; tel 042 - 14 03 91

Småvägarna - en viktig del av vår natur- och kulturmiljö

CHRISTINA ALMQVIST

De mindre vägarna är viktiga delar i landskapets kultur- och naturmiljö. Till skillnad från dagens breda och moderna vägar som likt svarta knivskåror skär igenom landskapet är de mindre vägarna väl anpassade till topografiska förutsättningar och slingrar sig fram mellan byar och gårdar på ett behagligt sätt....

Att lämna den stora vägen och köra in på en liten grusväg genom ett gammaldags odlingslandskap med rosen, hägnader, ångar, hagar, vårdträd och vacker bebyggelse kan kännas som att få en försmak av paradiset....

Det mindre vägnätet har ofta sitt ursprung långt tillbaka i tiden. Hittar du en runsten utmed en väg är vägen säkert mer än 1000 år.... Från början var vägen en ridstig... Den gamla rid- och klövjestigen förlades till åsar och andra höjdlägen för att de som färdades där skulle kunna gå torrskodda.

Stigen blev så småningom en väg där kreatur, kyrkfolk, hästskjutsar och resande färdades fram. Under 1600- och 1700-talet förbättrades många vägar. Milstolpar sattes upp vid varje hel, halv och fjärdedels mil. Gästgiverier och skjutshåll tillkom för att öka bekvämligheten för de resande.

Det äldre vägnätet var inte inriktat på fjärtrafik utan förband byar och sockencentra med varandra. I äldre tid var det viktigare att komma till betesmarkerna, kvarnen, kyrkan och nästa by än att färdas långt bort...

Den för bonden värdefulla ängsmarken fick inte tas i anspråk för vägar så därför förlades nya vägar i ägogränserna och kom då ofta att sammanfalla med stengärdesgårdarna som hade lagts upp för att avgränsa ägorna och stänga ute djuren från åkrar och ångar.

I Småland är de vackra stengärdesgårdarna som kantar vägen ett karaktärsdrag i landskapet.

Ängsbruk och vägrenar

Ängsbruket har under 100 bondegenerationers tid varit en livsnödvändighet för att skaffa vinterfoder till djuren. I början lieslogs våtmarkerna men efterhand togs även de torrare mer höglänta delarna av landskapet i anspråk. Bondens hävd med lieslätter och kreatursbete har skapat förutsättningar för odlingslandskapets hävdberoende flora.

I ångar och hagar, d v s ögödslade naturliga fodermarker, finner vi en stor del av vår kärlväxtflora med idag åtskilliga sällsynta arter. De som har inventerat Smålands flora vet hur kvävegödsling, igenväxning och granplantering helt spolierar ängs- och hagmarkernas stora artrikedom. Andra floraförstörare är dikning, schaktning och tipning av massor.

Åkerrenar och **vägrenar** var tidigare också viktiga slåtterytor. All tillgänglig mark utnyttjades för höproduktion. Man kan för sin inre syn måla upp bilden av

Vår vid vägkanten

Aage Jørgensen från Blomster vid Alfarsej, 1933

den äldre mannen som går med lie på vägrenen en högsommardag... Ingenting fick gå till spillo....

Detta faktum har gjort att vägrenar och vägslänter utmed gamla vägar ofta har en **lång tradition som slåttermark och därför är mycket botaniskt och biologiskt värdefulla.**

Slåttern har i senare tid fortsatt genom Vägverkets eller vägsamfälligheters försorg. Men nu är inte huvudsyftet höproduktion eller floravård utan trafik- säkerhets- och framkomlighetsaspekter.

Enbart Vägverket lägger ner c:a 15 miljoner kr årligen på slåtter. Det handlar då i första hand om de större allmänna vägarna men även de mindre allmänna vägarna slås.

Tyvärr sker slåttern på vägrenarna från florasynpunkt allför tidigt (före midsommar), vilket tillsammans med felaktiga slåtterredskap medför en utarmning av kärlväxternas mångfald. Istället för skärande knivar används ofta roterande klingor som trasar sönder växterna och hindrar dem från att läka ihop igen.

Idag sker forskning på hur väkantsslåtter bör utföras för att förena trafik- säkerhetsaspekter och hänsyn till floran vid Sveriges Lantbruksuniversitet på uppdrag av Vägverket och Världsnaturfonden. Steget från forskningen till hänsynen mot de här värdena i verkligheten är dock långt.

Vägrenar som refuger för flora och fauna

Jag har vid resor omkring i bl a Jönköpings län alltmer börjat lägga märke till hur vägrenar, vägslänter och små hackslåtterytor (steniga magra slåttermarker) utmed vägar kan vara viktiga refuger för floran.

I ett alltmer biologiskt utarmat landskap är det av yttersta vikt att vi slår vakt om dessa småbiotoper både för floras och faunans del.

Gamla vägrenar kan innehålla hävdberoende arter som *slåttergubbe*, *svinrot*, *slåtterfibbla*, *prästkraige*, *darrgräs*, *fältgentiana*, *vildlin*, *backnejlika*, *jungfrulin*, *solvända*, *gökärt*, *bockrot*, *smultron*, *rödklint*, *tjärblomster*, *liten* och *stor blå-klocka* mm. I vissa fall bildar svinroten formliga mattor på vägslänterna. Ibland finner man också *backsippa* och *kattfot* längs vägarna.

Alla ni som har lagt ner det fantastiska arbetet med att inventera Smålands flora har säkert också lärt er att uppskatta vägrenarna. Kanske är det här ni gjort era verkliga fynd...

Vägrenarna har vidare en viktig funktion som spridningskorridorer både för insekter och växter i ett alltmer biologiskt fattigt landskap. Kanske är vägrenen i vissa fall den sista resten av gammal slåttermark i ett område. Tack vare att den finns och fortfarande hävdas kan odlingslandskapets kärlväxter och insekter ännu överleva.

Var rädd om vägrenarna och gamla slåtterytor i vägkanten!

Idag görs en mycket stor statlig satsning på att rusta upp, d v s dika, belägga och i vissa fall rätta de små slingrande vägarna i landskapet. C:a 360

miljoner kr läggs ner på de små allmänna vägarna inom Smålandslänen, Blekinge och Östergötland. Till enskilda vägar betalas också ofta bidrag till standardförbättrande åtgärder.

Det innebär många gånger att **de små botaniska pärlorna i vägren, vägslänt och hackslättermark kommer i kläm d v s schaktas bort eller blir tipp för överskottsmassor**. Detta är mycket olyckligt med tanke på hur sällsynta slätterängens växter numera är.

Ofta kan dock problemet till viss del avhjälpas om botanister eller andra naturvårdare är på plats och visar var de känsligaste partierna finns för arbetsledaren och den entreprenör som gräver. Men... det kräver att vi får kunskap om var vägförbättrings- eller vägombyggnadsföretag ska utföras. Tyvärr går processen ofta så snabbt att naturvården inte har en chans...

Vad kan vi göra för att värna vägrenarnas mångfald?

- Upplysa vägverk och vägsamfälligheter så att dikning eller bortschaktning av botaniskt värdefulla vägsränkor inte sker.
- Påverka vägverk och vägsamfälligheter så att en för florans mångfalden riktig slåtter utföres (Sen slåtter (juli-augusti) med skärande redskap).
- Inventera fram vägsträckor där vägrensfloran är värdefull och kräver hänsyn samt speciell skötsel
- Avgränsa botaniskt värdefulla vägmiljöer på kartor som sedan kan användas som planeringsunderlag inom Vägverket och hos vägsamfälligheter, länsstyrelse mm.

Jag arbetar för närvarande själv med ett projekt *VÄRNA* (VÄgar, kultuR och NÄturvård) på vägverket där syftet är att upplysa och informera om vägrensflora, alléträd, stenmurar, ängs- och hagmarker, kulturminnen mm längs vägarna när förbättringsarbeten utföres.

Mina möjligheter att hinna med att bevaka alla dessa värden är tyvärr begränsade.. Antalet vägförbättringsobjekt är mycket stort!

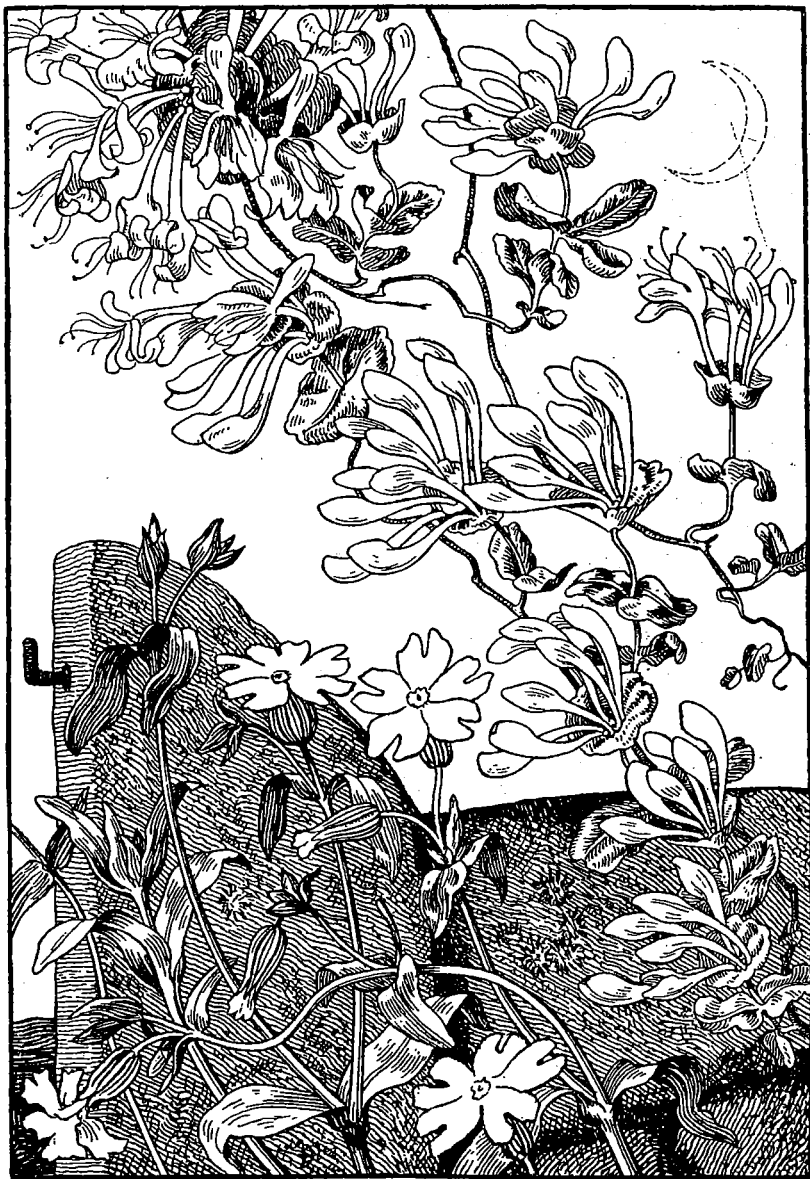
Glädjande nog har jag märkt att viljan att öka kunskaperna på detta område finns inom Vägverket!!

Smålandsflorainventerare

Jag tar tacksamt emot er kunskap om vägsträckor med botaniskt värdefulla vägrenar. Kanske kan man med hjälp av era kunskaper om Smålandsfloran, direkt på kartan avgränsa sådana vägsträckor..

Har ni tips ni vill lämna om små kulturvägar med fina vägrenar... Hör av er!!!! Mitt telefonnummer hem är 036 / 18 62 60 och till arbetet 036 / 30 61 37.

Christina Almqvist; Kärrhögsgatan 10; 556 12 Jönköping

Högsommar vid vägganten
Aage Jörgensen från Blomster vid Alfarvej, 1933

I Johannes Strandmarks fotspår

STIG JOHANSSON

Fil dr J. E. Strandmark var geolog och är som sådan mest känd för sina omfattande studier av Värendsfornsjön, som under en del av isavsmältningen sträckte sig över Åsnens, Salens, Helgasjöns m fl sjöars områden ända upp till och med Asasjön. Han var tillika rektor vid Grimslövs folkhögskola under åren 1905 - 1937 och blev efter sin pensionering bygden trogen till sin död 1952.

Dr Strandmark ansågs som en originell personlighet, som gick helt in för sin lärargärning och sina forskningar. En av hans elever var Vilhelm Moberg, som porträtterat sin rektor vid "Åkerby folkhögskola" i boken Soldat med brutet gevär.

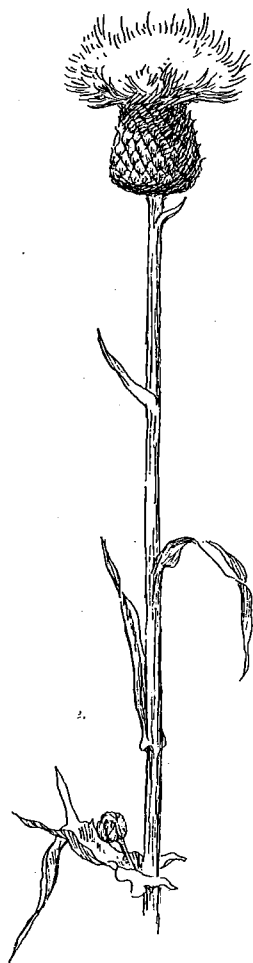
Vid sidan om geologiska forskningarna intresserade sig Strandmark för hembygdsvärd och botanik. Hans herbarium med material från trakten runt Skatelövsfjorden finns ännu kvar på Grimslövs folkhögskola. Det rymmer flera hundra arter, insamlade 1910-1925.

I samband med arbetet med Smålands Flora har jag försökt att gå i hans fotspår för att finna ovanliga växter. Många av dem tycks emellertid vara försvunna. Johannes Strandmark vandrade sålunda mycket öster om Skatelövsfjorden, bland annat i byn Vrankunge, som än i dag är känd för sitt vackra odlingslandskap. Den bestod på Strandmarks tid av sjutton gårdar, var två kilometer lång och två kilometer bred. Tyvärr anges bara byns namn på etiketterna - tänk om det varit koordinatbestämda platser i stället!

Växter, som enligt herbariet funnits där men inte blivit sedda av mig är exempelvis *brudsporre*, *kransrams*, *fältgentiana*, *lindädra*, *bovete* och *klätt*. Många fina arter finns dock kvar. Bland dem märks särskilt *majnycklar* på sin nordligaste lokal i inlandet samt *trolldruva*, *backvial*, *vippärt*, *spenört*, *kärrespira* och *brudborste*.

Länge eftersökte jag *tätört*. Så fann jag i Strandmarks herbarium lokaluppgiften Rävabacken. Jag åkte dit och fann den - sjuttio år senare! Vid Rävabacken hade han också sett *klockgentiana* men nu var kärret utdikat sedan 1940-talet.

Hjärtstilla är insamlad på gamla kyrkogården i Skatelöv 1916 och den är ännu kvar. *Rödtoppa* finns

Brudborste

Klockgentiana
Flora Danica

både i Vevik och Grimslöv, i Grimslöv även *granspira*. På Tärningsö, där *glansnäva* insamlades, finns den ännu på samma ställe.

Ofta är det just lokalerna som ändrat sig och gjort att växter försvunnit. *Mossippa* påträffades av Strandmark 1916, var kvar på 1940-talet men är nu borta. Orsakerna är troligen grustäkt. Den sällsynta *ormtungan* är borta från Vevik, där de hårdbetade strandängarna inte längre finns. Odlingslandskapets förändringar spåras i flera arters tillbakagång eller utdöende.

Strandmark redovisar slutligen en mängd ströfynd, som bland annat kan härröra från försöksodlingar vid den tidigare lantbruksskolan. Till dem hör *blålupin* och *gullupin*. Som tillfälliga får vi se *blåeld* och *ängsklocka*, två arter jag aldrig sett i trakten.

I samband med en ombyggnad på folkhögskolan var det nära att Strandmarks herbarium hamnade på sophögen. En framsynt lärare tog hand om det. Utan hans hjälp hade jag inte kunnat gå i den gamle fornsjöorskares fotspår.

Stig Johnsson; Eksäter;
342 32 Grimslöv

Landskapsvården ger en biologisk mångfald

SVEN-ÅKE SVENSSON

När riksdagen sommaren 1990 tog beslut om en ny livsmedelspolitik i Sverige ändrades än en gång jordbrukets inriktning. Förutom målsättningen att spannmålsöverskottet ska bort fanns även utrymme för en stor satsning på odlingslandskapets naturvård och biologiska mångfald. Det nya är att bönderna ska få betalt för att vårda landskapet, en ersättning för det arbete som i första hand görs i naturvårdens tjänst. I avtal mellan brukare och länsstyrelse ska arbetsinsatsen regleras. De uppställda målen var att ta tillvara både naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen. Inte bara den rika ängsfloran utan även odlingsrosen, stengärdesgårdar mm vill man bevara som värdefulla kulturarv. Uppgiften fick länsstyrelserna hand om. Med hjälp av den dokumenterade kunskap som fanns växte så småningom kartor med värdefulla områden fram. Byar med bevarandevärd natur och kultur sågs som en helhet. Underlaget till bevarandeprogrammet var ängs- och hagmarksinventeringar, kulturvårdsmminnesprogram, gamla jordeböcker mm och sammanvägningar av natur och kultur gjordes.

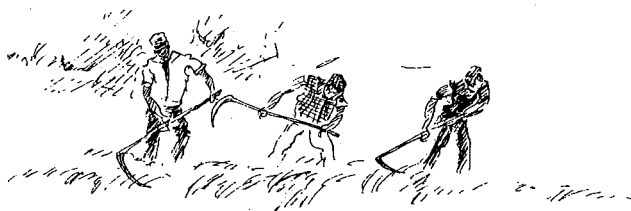
Av de 250 miljoner kr som årligen ska satsas på landskapsvård ersättning i landet har 14 miljoner gått till Jönköpings län. Att fördela pengarna blev ett tungt och mödosamt arbete för länsstyrelserna. Många avtal skulle tecknas. I Jönköpings län finns det många små gårdar, som brukats på ett sådant sätt, att de är aktuella att få del av ersättningen.

Ängs- och hagmarksinventering

Under slutet av 80-talet inventerades ängar och hagar i länets kommuner. Eksjö var bland de första 1987. Detta material har ansetts så komplett att bevarandeprogrammets biologiska värden byggdes upp på det. De mest prioriterade områdena presenterades i en åtgärdsdel som länsstyrelsen sommaren 1992 tog beslut om att genomföra.

Hur skulle då länsstyrelsen hinna utföra detta arbete? Ett visst samarbete med kommunerna hade länsstyrelsen haft redan under 1991. Det blev erfarenheterna från detta som fick länsstyrelsen att föreslå samtliga kommuner ett samarbete för att ersättningen så fort som möjligt skulle nå de brukare som det var aktuellt att teckna avtal med. Under andra delen av 1992 lyckades länsstyrelsen till glädje för både sig själv och landskapsvårdarna binda upp nästan alla de medel som fanns till förfogande i avtal.

Till vad nytta är denna landskapsvård ersättning? Diskussioner har förekommit och missnöje finns bland de som hade velat vara med, om bara mer pengar funnits. En sak visste man från början. Alla skulle inte kunna få del av pengarna. Vissa värdefulla områden, som ej var tillräckligt nogga dokumenterade, skulle inte komma med. Den stora vinsten är i alla fall att odlingslandskapets natur- och kulturvärden har blivit omtalade och uppmärksammade. Den hjälpen

ängsslätter
ur G. Bergengren: Ögon på naturen

behöver vi som i inventeringsarbetet under 80-talet fått uppleva ängens rika växtliv och hotet mot ängsmiljön.

Landskapsvården måste resultera i att värdena blir bestående. Eftersom stora arealer berörs står och faller resultatet med ett bärkraftigt lantbruk i bygden. Den kunskap som har försvunnit med det moderna jordbrukets framväxt behöver vi sprida på nytt. Eftersom jag själv deltagit i arbetet med att teckna avtal, kan jag vittna om att det finns en ojämnhet i kunskapen om vilka hot som finns mot ängen som naturmiljö och hur skötseln av våra ängar bör ske. Upphör betet växer ängen igen och blir kanske planterad med skog. Gödslas ängen konkurreras snart ängsfloran ut, och mångfalden blir svår att återskapa. För att kunna bevara de stora öppna arealerna kring byarna behövs betande djur. Mindre ängspartier sköts idag - ofta som gammal tradition - genom lieslätter, ett mödosamt arbete som dock ger ett fantastiskt resultat. Glädjande nog finns ändå mycket kunskap kvar bland lantbrukarna, och ibland hänvisar man till hur far eller farfar gjort förr i tiden.

Ersättningsavtal

Vid mötet med brukaren måste alltid förutsättningarna noga gås igenom. Avtalen innehåller uppgifter som är viktiga för hela målsättningen med landskapsvårdsersättningen: att inte gödsla ogödslade naturbetesmarker och inte heller kalka, dika eller använda kemiska bekämpningsmedel. Om så görs skulle ängsmarkernas karaktär och biologiska värden drastiskt försämrats.

Nu ser inte alltid ängarna och hagarna ut som de gjorde, då de inventerades. Hävden kan under de senaste åren ha blivit eftersatt. Även viss gödsling kan ha skett. Värderingen av marken kan då ändras. Generellt kan sägas att ersättningen för betesmarker varierar mellan 500 kr/ha, för kultiverade och gödslade betesmarker, och 1 500 kr/ha, för högt klassade naturbetesmarker. Lieslätter värderas till 2000-3000 kr/ha. Eftersom hela det öppna landskapet ska omfattas av avtalet ersätts även brukandet av åkermark. Man får då bäst betalt för den svårbrukade med sina stenösen, hällar och andra odlingshinder. Brukaren ersätts alltså för det merarbete odlingshindren orsakar.

Avtalen byggs upp på de förutsättningar som naturbetesmarkerna erbjuder. Med rätt skötsel i framtiden ska man få de skyddsvärda arterna att bli fler. Om hävden varit eftersatt finner man ofta ängsväxterna på tuvor och kring stenar, där konkurrensen inte är så stor. Arter som *kattfot*, *jungfrulin*, *stagg*, *solvända*, *ängsvädd*, *slåttergubbe*, *gullviva*, *prästkrage*, *darrgräs*, *brudborste*, *knölmörblomma* m fl utgör indikatorarter för hävdad och ögödslad betes- eller slåttermark. Symbolen för de genomförda inventeringarna har varit *fältgentianan*, denna starkt hotade ängsväxt, som i Eksjö kommun endast är funnen på ett tiotal platser.

Där markerna börjat slya igen måste detta motverkas genom röjning och bete med ett tillräckligt stort antal djur för att återskapa ängens öppna karaktär. Det behövs ibland rätt drastiska åtgärder för att kunna få ner ljuset till markskiktet. Mulens arbete förordas i första hand. Det skonsammaste betet sker fortfarande med nötkreatur, även om både får och häst ibland måste accepteras. De senare kräver en större uppmärksamhet från djurägaren, så att betesmarken inte slits ner helt och hållet.

Det tecknade avtalet gäller i fem år och kan därefter förlängas. Efter varje betessäsongs slut skickas en faktura in till länsstyrelsen eller som i Jönköpings län till kommunen med uppgifter om vilka områden som betats, hur många djur man förfogat över och andra åtgärder som vidtagits under det gångna året. Först därefter betalas pengarna ut. Redovisningen bör naturligtvis vara kopplad till en uppföljning i fält. Under den arbetssamma perioden med avtalstecknande har kontrollen fått vila. När de flesta avtal nu är färdiga satsar länsstyrelsen på både utbildning och uppföljning som nästa steg i bevarandet av våra ängar och hagar. Skulle det visa sig att avtalet inte följts kan det brytas och brukaren kan även bli återbetalningsskyldig om det inte föreligger särskilda skäl.

Kunskap och känsla

Två viktiga komponenter i arbetet med landskapsvården, och då speciellt vården av våra ögödslade ängar och hagar, är kunskap och känsla för uppgiften. Lantbrukarens djurbesättning är naturligtvis viktig, men naturen ställer också krav för att ge en biologisk mångfald. Man måste känna till ängens krav på skötsel och den historiska kopplingen till hur landskapet vuxit fram. Man får då den rätta känslan för att bevara detta kulturarv. Den biologiska mångfalden har sitt ursprung i många generationers bondeknog. Med den varsamhet som då visades växte odlingslandskapets biologiska värden fram.

Landskapsvården måste ses som en bred kampanj för odlingslandskapets värden, där mycket återstår att göra. I många kommuner är det den största naturvårdssatsning som gjorts, så även i Eksjö.

Ekonomiska styrmedel är ett effektivt sätt att nå snabba resultat, men vi vet också att mer än hälften av arealen i bevarandeprogrammet idag hamnar utanför ersättningssystemet. Inte ens det beslutade åtgärdsprogrammet finns det pengar till. Länsstyrelsen har upprepade gånger uppmärksammat Naturvårdsverket och

riksdag/regering på hur fantastiskt vårt Småland är, men än så länge täcker landskapsvårdsmedlen inte på långa vägar behoven. Våra pärlor finns överallt.

Här har den ideella naturvården fortfarande en stor uppgift. I vårt informationsarbete om kulturlandskapets speciella värden behöver vi uppmuntra markägare att ta vara på dessa miljöer medan tid är. Vi behöver skapa refuger på många håll, kanske inte så stora ytor, men likaväl i behov av skötsel. Lieslätter och klövtramp är ovärderliga i arbetet med att skapa biologisk mångfald. Var och en bör engagera sig i detta arbete. Naturskyddsföreningens kampanj i år med "Ängens Dag" den 8 augusti inger ett hopp om att ängen och dess värde ska uppmärksammas av allt fler. På ett drygt 80-tal platser i landet får ängsvården en renässans där de lokala kretsarna arbetar med ängsvård.

Med kunskap om ängens skötsel och möjlighet att få uppleva dess skönhet kan ängen ge oss, våra barn och barnbarn en ovanligt rik biologisk mångfald. Det borde vara en miljö som människan kan hämta livskraft och inspiration ifrån och en natur som vi flora-inventerare inte kan vara utan.

Sven-Åke Svensson; Castmans väg 158; 575 37 Eksjö

Knölsmörblomma

Där inget annat sägs är illustrationerna i detta nummer av Parnassia hämtade från British wild flowers, 1955 och olika naturvårdsinventeringar.

Floran på öarna i sjön Möckeln

PERNILLA NILSSON

Jag tycker att det är intressant att studera floran på Möckelns öar. Många av dem uppstod nämligen först på 1850-talet, då sjön sänktes drygt en meter. Sedan dess har växter försökt invandra till dem och somliga har lyckats etablera sig. På de 41 undersökta öarna har artantalet av kärlväxter varit stabilt sedan 1976, och som mest har 187 arter hittats under en inventering (1984).

De flesta öar vi undersökt är bevuxna med tät blandskog, främst al *Alnus glutinosa*, björk *Betula sp.* och asp *Populus tremula*. Några andra intressanta fynd på öarna är stagg *Nardus stricta*, sengröe *Poa palustris*, korallrot *Corallorhiza trifida*, hassel *Corylus avellana*, kärrdunört *Epilobium palustre* och spikblad *Hydrocotyle vulgaris*.

Marken täcks av sten i varierande grad, från 5 till 80 %, och öarnas storlek varierar från 0,03 till 2,19 hektar.

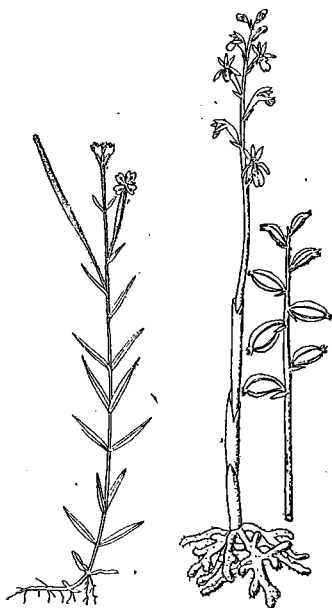
Den första inventeringen gjordes 1976 och den sjätte och senaste 1992. De fem första utfördes av Sven G. och Ingvar Nilsson. Den sjätte svarar Monica Larsson och jag för.

Under den senaste inventeringen rådde ett extremt lågvattenstånd, och vi kunde därför se växtligheten på stranden mycket fint. Där gjordes spännande fynd som sjötätel *Deschampsia setacea*, igelknopp *Sparganium emersum* och notblomster *Lobelia dortmanna*.

Sommaren 1992 var väldigt torr, och därför ska ytterligare en inventering göras 1993. Vi vill få en bra uppföljning av tidigare inventeringar, för att på så vis kunna följa utvecklingen av växtligheten på öarna.

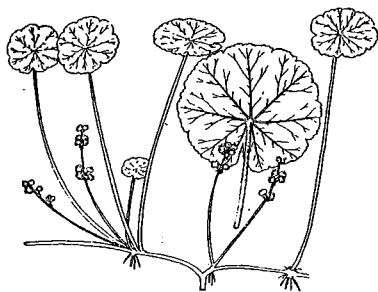
Livet i en uppsplittrad miljö

Materialet från inventeringarna har jag använt som grund för mitt examensarbete i växtekologi vid Lunds universitet. Jag frågade mig vilka egenskaper som påverkar utdöendet av en isolerad grupp individer. Isolering intresserar mig efter-

Kärrdunört

Korallrot

Spikblad

som många gamla livsmiljöer idag splittras upp i mindre områden, t ex ädellövskogar och naturskogar. Detta leder till att individerna inom en art splittras upp i allt mindre grupper, och att avståndet mellan dessa ökar. Därmed ökar även isoleringen och risken att dö ut. Alltså måste arter i en uppsplittrad miljö vara bra på att sprida sig om de ska kunna leva vidare.

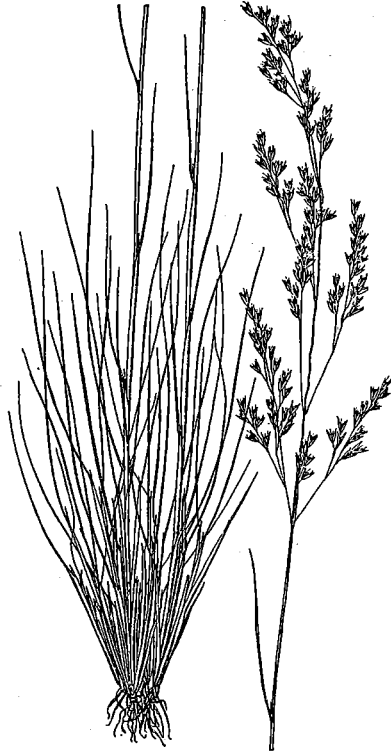
Egenskaper som ökar dödligheten

I min undersökning visade det sig att ju färre individer det finns i en grupp, desto större är risken för gruppen att dö ut. Detta är inte förvånande men har inte studerats särskilt mycket hos växter. Risken för en art att dö ut ökar också om den är ettårig, annuell. En förklaring är att annueller måste återkolonisera en livsmiljö från frö varje år, vilket innebär en risk. Vind- eller vattenspridning bidrar också till ökad risk för utdöende, vilket kan bero på att de har mindre frön och därför mindre resurser att fullfölja en kolonisation på ett nytt ställe. En annan orsak kan vara att vind- och vattenspridning

visserligen ofta är riklig men mer diffus och inte lika målriktad som djurspridning. Vi kan jämföra vindspridning av björkfrön, som sprids likt "ringar på vattnet" från spridningspunkten, med fågelbär, som sprids direkt av djur mellan olika bestånd av fågelbär. Den riktade spridningen kan vara till fördel i isolerade livsmiljöer.

Slutligen leder vegetativ förökning, dvs inte sexuell förökning, till en ökad risk för utdöende. Jag tror att det är så eftersom arter med vegetativ förökning inte har någon betydande pollen- eller fröspridning. Detta leder till en sämre nyrekrytering än för sexuellt förökade arter, som kan sprida sig med pollen och frön.

"Summan av kardemumman" är alltså att det går att visa att olika arter reagerar olika på isolering, som är följden av ett uppsplittrat landskap. Det borde därför inom naturvården vara möjligt att ta hänsyn till olika arters egenskaper vid skötsel av skyddade områden.

Sjötåtel

Floran kring Huseby bruk

INGVAR CHRISTOFFERSSON

Vid Mörrumsåns utlopp i sjön Åsnen, närmare bestämt vid Skatelövfjordens norra spets, ligger Huseby bruk. Huseby intar en särställning i småländsk bruks-historia och anläggningen där under 1620-talet av en masugn för att ta tillvara de stora förekomsterna av sjömalm anses ha lagt grunden till den småländska industrialiseringen. Byggnadsbeståndet i dag bevarar förutom slottet traditioner av olika näringsgrenar, exempelvis järnhantering, träindustri och jordbruk.

Växter från Åsnens lervikar

I år har Huseby fått en ny attraktivitet. Den 29 april invigdes nämligen Kronobergs läns första naturum. Många tycker inte om inrättningar av detta slag, eftersom de anser människorna lockas in från naturen i stället för ut i den. Projektledaren Roger Willstedt och hans många medarbetare har emellertid ansträngt sig att få det att bli tvärtom. Temat för anläggningen bygger på landskapets förändringar och naturen i omgivningarna speglar verkligen dessa och är angenäm att ströva i.

Åsnen sänktes på 1830-talet med 0,60 m genom upptagande av Ålshults kanal väster om sjöns naturliga utlopp i söder. Sedan dess har sjön genomgått skiftande öden och den regleras nu mellan + 139,25 och + 138,0 m ö h. Tillåtligheten av gällande regleringsdom har prövats av regeringen. Åsnen är nämligen med ett medeldjup på endast 3 m extremt känslig för ändringar i de låga vattenstånden.

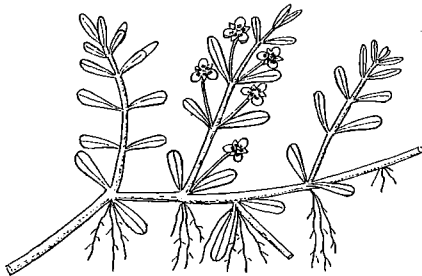
Större delen av sjön Åsnen är näringsfattig men kring de norra vikarna bildar fornsjöavlagringar i form av leror och sand bördiga underlag för jordbruksbygder. Särskilt omfattande är de runt Skatelövsfjorden och Mörrumsåns mynning. Vid den senare finns en damm, som höjer vattnet på båda sidor om väg 23 upp till två meter och bl a ger kraft till elverket och reglerar vattenståndet i Salen. Gårdsplaner, betesmarker, diken och lertag skapar också förutsättningar för biologisk mångfald. På några öar i ån har man planterat *lärk*, men i övrigt är det lövskog som inramar slott och bruksmiljö.

Vi har tidigare haft en årsmötesexkursion till Huseby och några kommer att känna igen arter i den fortsatta framställningen. Det lönar sig emellertid att stanna till igen, nu inte bara för växterna utan också för att se ett nytt och välordnat naturum.

Här följer ett urval av de växter, som man kan se i Husebys omgivning, ordnade enligt vår inventeringslista:

- **Blomvass** *Butomus umbellatus*. Kan ses bl a i bruksdammen vid väg 23. Växer även spridd i närbelägna delar av Mörrumsån och Åsnens näringsrika delar.
- **Blågrönt mannagräs** *Glyceria declinata*. I ett igenvuxet dike i övergödd betesmark. Övriga fynd i Småland är lokaliserade till västra delen av Jönköpings län.
- **Jättegröe** *Glyceria maxima*. När Linné passerade "Hoseby" under sin resa till Öland och Gotland 1741 fann han där ett "mycket stort och ansenligt gräs, om icke det största ibland alla svenska". Detta gräs hade "aldrig tillförne varit sett i Sverige". Arten var jättegröe.
- **Rosenpilört** *Polygonum minus*. Sparsam i bruksdammen. I denna del av Småland nästan enbart i reglerade vatten.
- **Råttsvans** *Myosurus minimus*. Mycket sparsam och i regel i få exemplar i sydvästra Småland. Växer i stor mängd inte enbart i betesmarker vid Huseby utan också i åkrar längs Skatelövsfjordens västra strand.
- **Tiggarranunkel** *Ranunculus sceleratus*. Oerhört riklig i lertag och övergödda diken. En sådan ymighet har inte jag "tillförne" sett.
- **Vallkrassing** *Lepidium heterophyllum*. Har under senare år kommit in i stor mängd på gårdsplaner och i slitna betesmarker. Fortfarande ovanlig i västra Småland.

- **Mellangyllen** *Barbarea intermedia*. Lokalerna i Husebytrakten beskrevs i Parnassia 1989:1 av Åke Wigren. Hans fynd då var det åttonde i landet och det tredje i Småland. Antalet fynd i landskapet har nu stigit till tjugosju, men koncentrationen kring Huseby är påfallande. Fråga är, hur arten kommit dit!
- **Tretalig slamkrypa** *Elatine triandra*. Vanlig i bruksdammen i Mörrumsån.
- **Skaftslamkrypa** *Elatine hexandra*. Vanlig tillsammans med tretalig slamkrypa.
- **Rödlånke** *Peplis portula*. Vanlig särskilt på stränderna av bruksdammen.
- **Kransslinga** *Myriophyllum verticillatum*. I bruksdammen och i näringsrika vikar av Skatelövsfjorden.
- **Krypfloka** *Helosciadium inundatum*. Spridd norr om och i bruksdammen. I den senare bildar den stora flytande sjök med mer än halvmeterlånga exemplar. Endast åtta lokaler är rapporterade från Småland, varav tre i Mörrumsån vid och norr om Huseby. Arten är upptagen från Salen norr om Åsnen redan 1864 av N. J. Scheutz.
- **Nickskära** *Bidens cernua*. Växer tillsammans med tiggarranunkeln och i samma stora mängd som denna.
- **Kamomill** *Matricaria recutita*. Kamomillen är sällsynt i sydvästra Småland. I Huseby och på östra sidan om Skatelövsfjorden är den ett av de mest iögonfallande - och väldoftande - ogräsen.

Skaftslamkrypa

Kamomill
Flora Danica

Husebys omgivning har blivit hårt avbetade av botanister under de senaste åren. De allra flesta trevliga fynden har nog gjorts av Stig Johnsson, som bor i närheten. Han och rutinnehavaren Curt Mossberg får väl kämpa om vem som skall ha sin signatur efter fynden. Blir de oense, skriver vi Carl von Linné 1741 och N.J. Scheutz 1864!

Ingvar Christoffersson; Göträdsgatan 8; 34139 Ljungby.

Innehållsförteckning

- 1 *T. Karlsson*: Register över sällsynta växter - och vad vi ska göra nu
- 3 *I. Christoffersson, U. Björkman, J. Karlsson, K. Wahlström*:
Nyckelbiotoper och andra värdefulla växtlokaler
- 7 *J. Christoffersson*: Gamla växtnamn i Småland
- 10 *K. Wahlström*: Lindsåål (*Holwaya mucida*) i Ljungby kommun
- 13 *Ch. Almqvist*: Småvägarna - en viktig del av vår natur- och kulturmiljö
- 18 *S. Johnsson*: I Johannes Strandmarks fotspår
- 20 *S.-Å. Svensson*: Landskapsvården ger en biologisk mångfald
- 24 *P. Nilsson*: Floran på öarna i sjön Möckeln
- 26 *I. Christoffersson*: Floran kring Huseby bruk